

**ЎЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖОҚАРЫ ҲАМ ОРТА АРНАҰЛЫ
БИЛИМЛЕНДИРИҰ МИНИСТРЛИГИ**

**БЕРДАҚ АТЫНДАҒЫ ҚАРАҚАЛПАҚ МӘМЛЕКЕТЛИК
УНИВЕРСИТЕТИ**

ИҚТИСОДИЁТ ФАКУЛЬТЕТИ

«Рақамли иқтисодиёт шароитида минтақа иқтисодиётини ривожлантириш
масалалари» мавзусидаги Республика илмий-амалий конференциясининг

ТЎПЛАМИ

2021 йил 12 октябрь

«Санлы экономика шараятында регионлық экономиканы раўажландырыў
мәселелери» атамасындағы Республикалық илимий-әмелий
конференциясының

ТОПЛАМЫ

2021-жыл 12-октябрь

СБОРНИК

Республиканской научно-практической конференции на тему
«Вопросы развития региональной экономики в условиях цифровой
экономики»

12 октября 2021 года

COLLECTION

Republican scientific-practical conference on the topic of «Problems of regional
economic development in the digital economy»

October 12, 2021

Нөкис 2021

Бердақ атындағы Қарақалпақ мәмлекетлик университети “Экономика” факультети профессор-оқытыўшылары тәрәпинен 2021-жылдың 12-октябрь күни өткизилген «Санлы экономика шараятында регионлық экономиканы раўажландырыў мәселелери» атамасындағы Республикалық илимий-әмелий конференцияның

МАТЕРИАЛЛАР ТОПЛАМЫ

Редакторлар хәм шөлкемлестириў комиссиясы:

1. Реймов А. – ҚМУ ректоры, комиссия баслығы
2. Турдымамбетов И. – ҚДУ проректоры, комиссия баслығы орынбасары
3. Худайбергенов А. – ҚДУ проректоры, комиссия ағзасы
4. Алымов А. – ҚДУ проректоры, комиссия ағзасы
5. Жиёмуратов Т. – ҚДУ Экономика факультети деканы, комиссия ағзасы
6. Убайдуллаев К. – Экономика кафедрасы профессоры, комиссия ағзасы
7. Низаматдинов К. – Илимий излениўшилер, инновациялар хәм илимий педагог кадрлар таярлаў бөлими баслығы, комиссия ағзасы
8. Сарсенбаев Б. – Финанс кафедрасы доценти, жуўапкер редактор
9. Қудияров К. – Финанс кафедрасы баслығы, комиссия ағзасы
10. Адильчаев Р. – Экономика кафедрасы баслығы, комиссия ағзасы
11. Утемуратова Г. – Улыўма экономикалық пәнлер кафедрасы баслығы, комиссия ағзасы
12. Назарбаев О. – Экономика кафедрасы доценти, комиссия ағзасы
13. Байжанов С. – Бухгалтерия есабы хәм аудит кафедрасы баслығы, комиссия ағзасы
14. Инятов А. – Экономика кафедрасы доценти, комиссия ағзасы
15. Сауханов Ж. – Финанс кафедрасы профессоры, комиссия ағзасы
16. Исмайллов Қ. – Бухгалтерия есабы хәм аудит кафедрасы доценти, комиссия ағзасы
17. Мырзанов Б. – Бухгалтерия есабы хәм аудит кафедрасы доценти, комиссия ағзасы
18. Қалимбетов Х. – Финанс кафедрасы доценти, комиссия ағзасы
19. Қалмуратов Б. – Экономика кафедрасы доценти, комиссия ағзасы
20. Тлеуов Н. – Экономика кафедрасы доценти, комиссия ағзасы
21. Халмуратов Қ. – Финанс кафедрасы доценти, комиссия ағзасы
22. Нурымбетов Т. – Бухгалтерия есабы хәм аудит кафедрасы доценти, комиссия ағзасы
23. Даўлетмуратов А. – Улыўма экономикалық пәнлер кафедрасы доценти комиссия ағзасы
24. Каражанова Р. – Экономика кафедрасы үлкен оқытыўшысы, комиссия ағзасы
25. Мадреймов А. – Финанс кафедрасы үлкен оқытыўшысы, комиссия ағзасы
26. Маденова Э. – Экономика кафедрасы доценти, комиссия ағзасы
27. Айтмуратова У. – Финанс кафедрасы үлкен оқытыўшысы, комиссия ағзасы

Пикир билдириўшилер:

э.и.д. профессор   Убайдуллаев Қ.

э.и.д. профессор   Мусағалиев А.Ж.

Топлам, экономикалық пәнлер хәм жаслар машқалаларын үйренип атырған илимий хызметкерлерге, изертлеўши-излениўшилерге, оқытыўшыларға, экономикалық тараў кәнигеликтери хәм магистрантлар хәм студент жасларға арналған.

Топламда берилген мақалалардың мазмунына, дурыслығына, мағлыўматлардың анықлығына авторлардың өзлери жуўапкер.

стратегиядан пайдаланган ҳалда инвестициялық хызметлерин алып барыў болып есапланады. Инвестициялық стратегияны ислеп шығыўда бир қатар басқышларды өз ишине алатуғын алгоритмге тийкарланыў мақсетке муўапық есапланады.

Инвестициялық стратегия-бул компанияны раўажландырыўдың улыўма мақсетлеринде белгиленген инвестициялық хызметиниң узақ мүддетли ўазыйпалары ҳәм инвестициялық шешимлер системасы, ҳәмде инвестициялық жойбарлар дэраматлылығына ерисиўдиң ең нэтийжели жолларын ислеп шығыў болып есапланады. Инвестициялық стратегияны ислеп шығыўда принциплерден пайдаланыў усы стратегияның нэтийжелилик дәрежесин асырады. Бунда тийкарынан стратегиялық басқарыўды исбилерменлик стилине бағдарлаў принципи, инвестициялық сэйкеслилик ҳәм алтернативлик принципи, инвестициялық рисклерди минималластырыў принципи сыяқлы принциплер инабатқа алыныўы зэрүр.

Жоқарыдан келип шығып соны айтыўымыз мумкин, корпоратив структураларда инвестициялық тартымлылықты арттырыў келешекте олардың хызметин турақластырыў, арзан финанслық ресурслар тартыў ҳәмде компанияның бизнес қунын арттырыў имканиятын тәмийнлейди.

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИДА КОРХОНАЛАРНИНГ КРЕДИТГА ЛАЁҚАТЛИЛИГИНИ БАҲОЛАШ

*ТДИУ доценти, PhD Бауетдинов М.Ж.,
“Aleks kapital Nukus” МЧЖ бош ҳисобчиси Утемуратов А.А.,
ҚДУ 2-курс магистранти Бийсенбаев Ш.Қ.*

Тижорат банкларининг кредит сиёсати кредит менежментини самарали олиб боришнинг асоси ҳисобланади. Бу сиёсат банк ходимларининг кредит бериш, банкнинг кредит портфелини бошқариш билан боғлиқ, объектив стандартларини ва мезонларини аниқлаб беради. Кредит сиёсатини тўғри тузиш ва олиб бориш, барча бўлимлар томонидан бу сиёсат мақсадининг аниқ тушинилиши банк бошқарувига кредит стандартларини тўғри олиб боришига, юқори рисклардан қочишга, банк имкониятларини тўғри аниқлашга асос ҳисобланади.

Корхонанинг кредитга лаёқатлилигининг қўшимча кўрсаткичлари асосан мижозларнинг айланма активлари ҳолатини янада чуқурроқ таҳлил қилишни кўзда тутеди. Маълумки, қисқа муддатли кредитлар хўжалик субъектларининг айланма активларига берилади. Шунинг учун мижозларнинг кредитни ўз вақтида банкка қайтара олиш қобилияти ҳам унинг айланма активларидан фойдаланишидаги самарадорлик даражасига қараб белгиланади. Хўжалик субъектлари айланма активлардан қанчалик

самарали фойдаланаётган бўлса ва айланма активларнинг айланиш тезлиги қанчалик юқори бўлса, кредитдан фойдаланиш самараси ва уни ўз вақтида банкка тўлаш имконияти ҳам шунчалик юқори бўлиши мумкин. Шу боис биз қисқача бўлсада кредитга лаёқатлилигининг қўшимча кўрсаткичларни келтириб ўтмоқчимиз. Бу кўрсаткичлардан бири бу айланма активларнинг айланиш коэффициенти ҳисобланади.

Агарда таҳлил бўйича мижозларнинг молиявий ҳолатида қоплаш коэффициенти 0,5дан ($kk < 0,5$) кичик бўлса, ликвид маблағлари жуда кам бўлса ёки умуман мавжуд бўлмаса ва унинг ўз маблағлари миқдори ҳам кам бўлса, у ноликвид балансга эга бўлган, молиявий ҳолати ночор корхона деб қаралади ва уни 4-синфга киритиш мумкин ва бундай корхонларга одатда умуман кредит ажратилмайди. Мижозларнинг кредитга лаёқатлилигини баҳолашнинг муҳим бир хусусияти шундаки, юқорида кўрсатилган кўрсаткичлар корхонанинг кредитга лаёқатлилигини баҳолашнинг якуний кўрсаткичлари ҳисобланмайди. Мижозлар фаолияти ва уларнинг молиявий аҳволини янада чуқурроқ кўриб чиқишда, ҳамда кредитга лаёқатлилигининг асосий кўрсаткичлари бўйича мижоз турли хил синфларга тааллуқли бўлиб чиқса, у ҳолда молиявий аҳволи ҳақида туғри хулосага келиш учун кредитга лаёқатлилиқ даражасини баҳолашнинг қўшимча кўрсаткичларини таҳлил қилиш лозим бўлади. Юқорида таъкидлаганимиздек, мижозларнинг молиявий ҳолатини баҳолашда аниқ бир хулосага келиш учун кредитга лаёқатлилиқнинг асосий кўрсаткичларига қўшимча сифатида кредитга лаёқатлилиқнинг қўшимча кўрсаткичлари таҳлил қилинади. Корхонанинг кредитга лаёқатлилиқнинг қўшимча кўрсаткичлари асосан мижозларнинг айланма активлари ҳолатини янада чуқурроқ таҳлил қилишни кўзда тутаяди. Маълумки, қисқа муддатли кредитлар хўжалик субъектларининг айланма активларига берилади. Шунинг учун мижозларнинг кредитни ўз вақтида банкка қайтара олиш қобилияти ҳам унинг айланма активларидан фойдаланишидаги самарадорлик даражасига қараб белгиланади. Хўжалик субъектлари айланма активлардан қанчалик самарали фойдаланаётган бўлса ва айланма активларнинг айланиш тезлиги қанчалик юқори бўлса, кредитдан фойдаланиш самараси ва уни ўз вақтида банкка тўлаш имконияти ҳам шунчалик юқори бўлиши мумкин. Биз айланма маблағларнинг самарадорлик кўрсаткичлари тўғрисида олдинги параграфларимизда кенгроқ тўхталган эдик. Шу боис биз қисқача бўлсада кредитга лаёқатлилиқнинг қўшимча кўрсаткичларни келтириб ўтмоқчимиз. Бу кўрсаткичлардан бири бу айланма активларнинг айланиш коэффициенти ҳисобланади.

Халқаро амалиётда энг кўп қўлланиладиган моделлар сифатида қуйидагиларни келтириб ўтиш мумкин: Альтман (беш факторли), Бивер,

Лиса, Таффлер, Савицкий, Кадырова, Жданова ва бошқалар. Бу моделлар қарзни қайтара олмаслик даражасига қараб кредитга лаёқатлилиқ синфига ажратади. Амалиётда қорхоналарнинг тўловга қобиллигини баҳолашда нисбатан кўп қўлланиладиган модель бўлиб, Альтман модели ҳисобланади.

Э.Альтман модели қўйидаги формула асосида ҳисобланади:

$$Z(A)=1,2 * K1+1,4 * K2+3,3 * K3+0,6 * K4+ K5$$

Бу ерда:

Z-қорхоналарнинг кредитга лаёқатлилиқ даражаси комплекс кўрсаткичи;

K1-Ўз айланма маблағлари((480+490-130) сатр 1-шакл)/баланс суммаси (400 сатр 1-шакл);

K2-соф фойда (270 сатр 2-шакл) / баланс суммаси (400 сатр 1-шакл);

K3-даромад (фойда) солиғини тўлагунга қадар фойда (240 сатр 2-шакл) +фоизлар шаклидаги харажатлар (180 сатр 2-шакл) / баланс суммаси (400 сатр 1-шакл);

K4-акцияларнинг бозор қиймати / мажбуриятлар (770 сатр 2-шакл);

K5-махсулотларни сотишдан соф тушум (010 сатр 2-шакл)/баланс

Суммаси (400 сатр 1-шакл).

Банкротлик риси даражаси билан кредитга лаёқатлилиқ кўрсаткичлари ҳисоб китоби мос келиши кўрсатилади.

Хулоса қилиб айтганда, ривожланган хорижий давлатларнинг банк амалиётида мижозларнинг кредитга лаёқатлилигини баҳолашда асосан молиявий кўрсаткичлар усулидан ва мижозларнинг пул оқимини баҳолаш усулидан кенг фойдаланилади ҳамда ушбу усуллар Мижозларнинг кредитга лаёқатлилиги тўғрисида аниқ ва ишончли хулосаларни шакллантириш имконини беради.

BYUDJET SHO`LKEMLERINDE QA`REJETLER SMETASIN DU`ZIWDIN` ZA`RU`RLIGI HA`M A`HMIYETI

QMU Buxgalteriyaliq hám audit kafedrası

úlken oqıtıwshı Bekbosınov K.K.,

QMU Finans kafedrası assistent oqıtıwshısı Ospanova F.B.

Qa`rejetler smetasın du`ziw boyınsha jumıslardı sho`lkemlestiriw dawamında O`zbekistan Respublikası ha`m Qaraqalpaqstan Respublikası ministirlikleri, vedomostvalları, tiyisli ha`kimiyatlardıń basqarma ha`m bo`limleri o`zlerine boysınıwshı byudjet sho`lkemlerine Xalıq deputatları ken`esi sessiyasının qararlarınan ha`m finans organlarının usı ma`sele boyınsha ko`rsetpelerinen kelip shıg`ıp, kelesi jıl smetaların du`ziw ta`rtibi ha`m mu`ddetleri haqqında ko`rsetpeler beredi. Bunın ushın O`zbekistan Respublikası ha`m Qaraqalpaqstan Respublikası ministirlikleri ha`m vedomostvalları tiyisli ha`kimiyatlardıń basqarma ha`m

24	Айтмуратова У., Айтмуратова Н. Корпоратив структураларда инвестициялық нәтижелілігін арттырыу жоллары.....	80
25	Бауетдинов М., Утемуратов А., Бийсенбаев Ш. Тижорат банкларида корхоналарнинг кредитга лаёқатлиги баҳолаш.....	82
26	Bekbosinov K., Ospanova F. Byudjet sho'lkemlerinde qarejetler smetasin du'ziwdin' zaru'rliqi ha'm a'hmiyeti.....	84
27	Мусагалиев А., Алланазарова Б. Мамлакат хуудларини иқтисодий ривожлантиришда солиқ имтиёзларининг йўналишлари.....	87
28	Баймуратова З., Утепбергенова Г. Ўзбекистанда инфляцион таргетлеу режимин ендириудин аҳмиети.....	90
29	Дженгисбаев М., Бийсенбаев Ш. Криптовалюта-санлы экономиканың раўажланыуы жолындағы жаңа басқыш.....	94
30	Таженова Г., Жолдасбаева У., Калжанова Ш. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари экспортини молиялаштириш амалиётини такомиллаштириш билан боғлиқ бўлган муаммолар.....	95
31	Сагиева М.О. Налоговые реформы, осуществляемые в Республике Узбекистан...	97
32	Наурызбаев А.Р. Мамлакатимиз иқтисодий ўсишни таъминлашда молия бозорининг ўрни.....	100
33	Жаңабаева А., Темирханов А. Мәмлекет қарызларын басқарыу.....	104
2-СЕКЦИЯ. БИЗНЕС СУБЪЕКТЛЕРИНДЕ БУХГАЛТЕРИЯЛЫҚ ЕСАП, АНАЛИЗ ҲАМ АУДИТ ЖУМЫСЛАРЫН ЖЕТИЛИСТИРИУ МӘСЕЛЕЛЕРИ		
34	Дусмуратов Р.Д., Бозорбоева З.Г. Ташқи савдо фаолияти аудитининг ташкилий-услугий жиҳатлари	109
35	Ismaylov K., Seitnazarov D. Finansliq esabattiñ xaliq araliq standartlari (FEXS) hám oni engiziwdegi ayirim mashqalalar.....	112
36	Mirzanov B., Eshbanbetov E. Makroiqtisodiy tahlilda milliy hisoblar tizimidan foydalanish.....	115
37	Bekbosinov K., Shaniyazov A. Byudjet mekemelerinde debitorliq hám kreditorliq qarizlar haqqindag'ı mag'lıwmatnamanı dúziw tártibi.....	117
38	Nurimbetov T.U., Muratbaev I.P. Kárxanalarda ágimdagı aktivler analizini jetilistiriw.....	120
39	Bayjanov S., Saburova M. Qurılıs kárxanalarında esap-kitap hám analiz jumısların jetilistiriw.....	122
40	Turdieva G., Imamatinov A. Awıl xojalıgında miynet barazın qalıplestiriwdegi tiykarǵı baǵdarlar.....	125
41	Utegenova S., Djoldasova L. Zamonaviy Ózbekiston taraqqiyotida yangi sahifa.....	129
42	Bekbosinov K. Karxanalarda tayar ónimlerdi esapqa alıw hám analizlewdiñ wazıypaları.....	131
43	Ismaylov K., Ganiev I. Dáramat hám qarejetlerdi analizlewdi jetilistiriw.....	134
44	Embergenov A. Biznes subektleriniñ finansliq nátiyjeleri analizı hám onı jaqsılaw máseleleri.....	137
45	Меҳриддинов Ж.Қ. Рақамли иқтисодиёт шароитида давр харажатларини бухгалтерия ҳисобида юритиш тартиби	139
46	Mirzanov B.J., Orinbaeva M.K. O'zbekistonda statistika sohasini takomillashtirish masalalari	142
47	Utegenova S., Mirzabaeva U. Buxgalteriyaliq esap hám audit mamonliqlarınin' tarıyxı hám keleshegi	145